

Banikoara'da Baribalar ve Fulbéler Arasındaki Açık Krizlere Karşı Bir Siper Olarak Şaka İlişkisi*

The Joking Relationship as a Bulwark Against Open Crises Between Baribas and Fulbés in Banikoara

İsmail Yarou Bio Souley¹ , Yüksel Kırımlı²

*Bu makale, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı'na sunulan "Banikoara'da (Benin Cumhuriyeti) Tarım Politikalarına Karşı Baribalar ve Fulbéler" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

¹Istanbul University, Faculty of Letters, Department of Anthropology, Istanbul, Türkiye

²Istanbul University, Faculty of Letters, Department of Anthropology, Istanbul, Türkiye

ORCID: I.Y.B.S. 0009-0004-4692-2892;

Y.K. 0000-0003-4142-0645

Sorumlu yazar/Corresponding author:

İsmail Yarou Bio Souley,
Istanbul University, Faculty of Letters, Department of Anthropology, Istanbul, Türkiye
E-mail: yarouismail@yahoo.fr

Başvuru/Submitted: 05.12.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested: 17.12.2023

Son Revizyon/Last Revision Received: 19.12.2023

Kabul/Accepted: 19.12.2023

Online Yayın/Published Online: 08.01.2024

Atf/Citation: Bio Souley, I.Y., Kırımlı, Y. (2023). Banikoara'da Baribalar ve Fulbéler arasındaki açık krizlere karşı bir siper olarak şaka ilişkisi. *Istanbul Anthropological Review - İstanbul Antropoloji Dergisi*, 3, 79–98.
<https://doi.org/10.26650/IAR2023-1400500>

ÖZ

Bu çalışma, Afrika kıtasında yer alan ve 1975 yılına kadar Dahomey adıyla anılan Benin Cumhuriyeti'nin kuzey bölgesindeki Banikoara komününün iki başat demografik unsuru Baribalar ve Fulbéler arasında meydana gelen açık krizlere karşı bir siper olan şaka ilişkisini konu edinmektedir. Makale, Banikoara'da 2019 yılında katılarak gözlem, odak grup görüşmeleri ve kişisel mülakatlar yoluyla gerçekleştirilen bir etnografik alan araştırmasına dayanmaktadır. Araştırma bulguları, iki topluluk arasındaki şaka ilişkisinin karşılıklı uyum sağlama, sanal akrabalık ilişkisi ve ittifak kurma gibi toplumsal yakınlaşma süreçlerindeki önemine işaret etmektedir. Bir ata geleneği olan şakalaşma pratiği, sanal akrabalık yoluyla uyum ve ittifak örüntüleri yaratmaktadır. Şakalaşma geleneği, zaman zaman birbirleriyle çatışan Baribalar ile Fulbélerin komün içindeki komşuluk ilişkilerini kolaylaştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Benin, Akrabalık, Dayanışma, Şaka İlişkisi, Uyum

ABSTRACT

This study explores the joking relationship, a bulwark against the open crises that occur between the two dominant demographic elements of the Banikoara commune in the northern region of the Republic of Benin on the African continent: the Baribas and the Fulbés. The article is based on an ethnographic field research conducted through observation, focus group discussions, and personal interviews with Banikoara residents in 2019. Research findings point to the importance of the joking relationship between the two communities in social rapprochement processes, such as mutual adaptation, kinship, and alliance formation. The practice of joking, an ancestral tradition, has been shown to lead to a kind of virtual kinship, creating patterns of harmony and alliance. The tradition of joking facilitates neighborly relations within the commune between the Baribas and the Fulbés, who sometimes face clashes.

Keywords: Benin, Kinship, Solidarity, Joking Relationship, Harmony

Extended Abstract

This study focuses on the relationship patterns between the Baribas and Fulbés, the two dominant demographic elements of Banikoara, one of the 77 communes of the West African country Benin. The agricultural income earned in Benin over the years comes from the production of food products and cotton. Banikoara is the main center of cotton production in the country, where the Bariba is the main provider. While the Bariba is a sedentary community that produces cash crops, primarily cotton and also food crops, the Fulb , a semi-nomadic community, are mostly identified with animal husbandry. They raise small livestock such as sheep and goats, and poultry, and also engage in aquaculture, including shrimp and other mollusks. Conflicts between these two communities occasionally arise from the limitations and problems in the agricultural and livestock activities of the region and ecological crises (CARDER, 2000; FAO, 2004).

Banikoara consists of one urban (Banikoara-Marou city) and nine rural (Founougo, Gomparou, Goumori, Kokey, Kokiborou, Ounet, Somperekou, Soroko and Toura districts) local government districts. The rural districts (*arrondissement*) consist of sixty-nine (69) villages. The country's population is diverse, with approximately thirty ethno-linguistic communities. It consists of Bariba (70%), Fulb  (23%), Dendi (1.6%), Yoruba (1.3%), Fon (0.8%) and other groups (3.3%). (RGPH4-2013). Although each of these communities speak their vernacular language, 57 different languages are known to be spoken throughout the country (Bio Bigou, 1987). Bariba people speaking the Baaton language make up the majority of Banikoara's population, while Fulb  people speaking the Fulfulb  language are the second largest community in the commune. Both communities span multiple regions and countries. Baribas are found in the Alibori, Borgou and Atacora regions of Benin and Nigeria; Fulb  people live in almost every region of Benin and in countries such as Cameroon, Nigeria, Niger, Burkina Faso, Guinea and Mali.

This study explores the joking relationship, which is a bulwark against the open crises occurring between the Baribas and Fulbés of the Banikoara commune in Benin. The article is grounded in an ethnographic research conducted in 2019, employing methods such as observation, focus group discussions, and personal interviews within the Banikoara commune in Benin. The research delves into the reflections of agricultural policies aimed at rural development in the Republic of Benin, specifically examining their impact on the socio-economic conditions of the Banikoara commune. A substantial portion of our interviews, totaling 90 individuals, engaged active members of local development associations—12 individuals from each of the 5 associations. Additionally, we interviewed religious leaders (5 individuals) and other residents of the region. This article heavily relies on interviews conducted with members of the Bariba and Fulb  communities, providing insights into their daily interactions.

Although the ‘peaceful’ history of the two communities has been emphasized in interviews with community members and in common narratives, it is known conflicts arise between these two communities from time to time, especially due to the limitations and problems in the agricultural and livestock activities of the region and ecological crises. It is necessary to evaluate these conflicts within national and regional socio-ecological, economic, and political contexts. The first part of the article outlines the major reasons for the past and future conflicts between the Baribas and Fulbés. The second part discusses the socio-cultural implications of various types of joking relationships between these communities.

Research findings point to the importance of the joking relationship between the two communities in social rapprochement processes, such as mutual adaptation, kinship, and alliance formation. The practice of joking, an ancestral tradition, has been shown to lead to a kind of virtual kinship, creating patterns of harmony and alliance. The tradition of joking facilitates neighborly relations within the commune between the Baribas and the Fulbés.

Giriş

Tarım, ulusal istatistik sistemlerinde yeterince belgelenmemiş olsa da Batı ve Orta Afrika ekonomilerinde başat bir sektördür. Tarımın kıta bağlamındaki kritik önemi, kırsal kalkınma, gıda güvenliği ve yoksulluğun azaltılması açısından ön plana çıkar (Adjimoti ve Kwadzo, 2018; Ravallion ve Sangraula, 2008). Bu çalışmaya konu olan Benin Cumhuriyeti, tarımsal kalkınmanın toplumsal refahın anahtarı olarak görüldüğü bir Batı Afrika ülkesidir. Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) üyesi olan Benin, üçte ikisinden fazlasının kırsal alanda yaşadığı bir nüfusa sahiptir. Ülke genelinde yoksulluk bir 'sosyal problem' olmaya devam etse de büyük toprak sahibi aileler, kırsal toplumun önemli bir unsurunu oluşturur.

Bugün Benin Cumhuriyeti olarak tanımladığımız coğrafyada, 17. ve 20. yüzyıllar arasında Dahomey Krallığı hüküm sürmüştür. 18. yüzyılda Kral Agadja (1708-1740), bölgedeki küçük krallıklardan Allada ve Savi'yi fethederek Dahomey'in sınırlarını Atlantik kıyısına kadar genişletmiş, böylelikle köle ticaretinin hacmi Savi'nin başkenti liman şehri Ouidah'dan Yeni Dünya ve Brezilya'ya varmak üzere kalkan gemilerle önemli ölçüde artmıştır. 19. yüzyılda Kral Guézo (1818-1858) döneminde ortaya çıkan kölelik karşıtı hareketlerin de etkisiyle köle ihracatının hız ve hacim kaybettiğini, erkek emek gücünün kısmen özgürleşmesiyle tarımın geliştiğini ve Dahomey'in mısır ve palmye fıstığı gibi ihracat ürünleriyle Dünya (doğrudan Avrupa) ekonomisine entegre olduğunu görüyoruz (Adande, 1995). Tarım ihracatı domates ve tütün gibi ürünlerin ekip biçilmesiyle daha da gelişmiş ve tarım sektörü ülke ekonomisinin başat unsuru haline gelmiştir.

1850'lerden itibaren Dahomey ve komşu krallıklar Fransa'nın sömürgelerine dönüşmüş olup, 1899'da irili ufaklı krallıkların Dahomey'e dâhil edilmesiyle ve akabinde Büyük Britanya ve Almanya tarafından sömürgeleştirilen Nijerya ve Togo ile yapılan anlaşmalar sonucunda Afrika coğrafyasının idari sınırları kesinleşmiştir (Sotindjo, 2008). Sömürgeleştirilen Dahomey, özellikle güney bölgelerinde etkin olan Hristiyan misyonerlerin de etkisiyle yaygınlaşan eğitim sonucunda Fransız Batı Afrika'sının siyasi ve entelektüel merkezlerinden biri haline gelmiştir. Aynı dönemde bir yandan birçok siyasi parti kurulmuş, diğer yandan da sömürgecilik karşıtı bir basın gelişmiştir. Bunun bir sonucu olarak iletişim araçları, radikal düşüncelerin yayılmasına vesile olmuş ve ülkede siyasal yaşam canlanmış, bağımsızlık yanlısı aktörler güçlenmiştir. Nihayetinde, 1958 yılında özerklik iddiasıyla Dahomey Cumhuriyeti kurulmuş ve bu cumhuriyet 1 Ağustos 1960 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Birleşmiş Milletlere üye olan yeni devletin başkenti Porto Novo, resmi dili ise Fransızca olmuştur (Adande, 1995).

Benin'in post-kolonyal tarihi, oldukça çalkantılı bir sürece işaret eder. Öyle ki ülke, 1972'de yapılan General Mathieu Kérékou darbesine kadar birbirini takip eden dört rejim deneyimlemiştir. Mathieu Kérékou, 1972'de Başkanlık Konseyi'ni görevden almış ve giderek Marksist-Leninist yönelime giren bir devletin başına geçmiştir. 1975 yılında Dahomey, komşu Nijerya'da bir zamanlar hüküm süren krallığın adı olan Benin (Benin Halk

Cumhuriyeti) ismini almıştır (Schneider, 2000). Ülkede 1977 yılında tek parti rejimini kuran yeni bir anayasa kabul edilmiştir. Aynı yıl, paralı askerlerin desteklediği bir darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış ancak bu sürecin bir sonucu olarak Marksist-Leninist rejim daha da sertleşmiştir.

Benin'in 1980'den itibaren giderek fakirleşip sosyo-politik gerginliklere sahne olduğunu söyleyebiliriz (Sotindjo, 2008). Devlet Başkanı Kérékou, 1990'da ülke içindeki farklı toplumsal hareketlerin temsilcilerinin katıldığı bir ulusal konferans düzenleyerek Marksist-Leninist ideolojiden vazgeçildiğini ilan etmiş; kurulan geçiş hükümeti demokrasiye ve çok partililiğe dönüşün yolunu açmıştır. Ayrıca, yine aynı yıl düzenlenen "Ulusun Yaşayan Güçleri" Ulusal Konferansı ile âdemi-merkeziyetçilik kararı alınmıştır (Schneider, 2000). Mart 1991'deki Başkanlık seçimini Başbakan Nicéphore Soglo kazanmış, öte yandan Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) önerdiği yapısal düzenlemeler ve kemer sıkma politikaları halk arasında hoşnutsuzluğa yol açmıştır. Muhafifler tarafından adam kayırmacılıkla suçlanan Başkan Soglo, Ulusal Meclis'teki çoğunluğunu kaybettikten sonra Mart 1996'daki Başkanlık seçimlerinde yeniden iktidara dönen Mathieu Kérékou'ya yenilmiştir.

Benin Cumhuriyeti'nin bugünkü idari yapısı, 2003 yılında belirlenmiştir (Harita 1). O yıla kadar 6 bölgeden (*département*) oluşan Cumhuriyet, artık 12 bölge ve 77 komünden (*commune*) oluşmaktadır. Bu idari sistem, yerel yönetimde yurttaş katılımı prensibine dayanır. Bu araştırmanın etnografik bağlamını oluşturan Banikoara, Benin'in 77 komününden biridir ve kuzeybatı Benin'de, Alibori bölgesinde yer alır. Cotonou ve Parakou gibi komünler ağırlıklı olarak kentsel alanlardan oluşurken, Banikoara'nın büyük bir kısmı kırsal alan sayılmaktadır (Harita 2). Bu komün, kuzeyde Karimama, güneyde Gogounou ve Kérou, doğuda Kandî komünleri ve batıda bir başka Batı Afrika ülkesi olan Burkina Faso ile komşuluk eder (DGAT MISD, 2001).

Banikoara, bir kentsel (Banikoara-Marou şehri) ve dokuz kırsal (Founougo, Gomparou, Goumori, Kokey, Kokiborou, Ounet, Somperekou, Soroko ve Toura ilçeleri) yerel yönetimden oluşmaktadır. Bu ilçeler (*arrondissement*) altmış dokuz (69) köyden (*village*) ibarettir. Ülke nüfusu yaklaşık otuz etno-linguistik topluluk içerecek kadar çeşitlilik arz eder; Bariba (%70), Fulbé (%23), Dendi (%1,6), Yoruba (%1,3), Fon (%0,8) ve diğer gruplardan (%3,3) oluşur. (RGPH4-2013). Bu topluluklardan her biri, yerel bir dile sahip olmakla birlikte ülke genelinde 57 farklı dilin konuşulduğu bilinmektedir (Bio Bigou, 1987). Baatonu dilini konuşan Baribalar, Banikoara nüfusunun çoğunluğunu oluştururken, Fulfulbé dilini konuşan Fulbéler ise komünün ikinci büyük topluluğudur. Her iki topluluk da birden çok bölge ve ülkeye yayılmıştır. Baribalar Benin'in Alibori, Borgou ve Atacora bölgeleri ve Nijerya'da; Fulbéler ise Benin'in hemen hemen her bölgesinde ve Kamerun, Nijerya, Nijer, Burkina Faso, Gine ile Mali gibi ülkelerde yaşamaktadır.

Benin'de yıllar içerisinde elde edilen tarımsal kâr, gıda ürünleri ve pamuk üretiminden kaynaklanmaktadır. Banikoara, Benin'deki pamuk üretiminin ana merkezidir ve bu üretimi

büyük ölçüde gerçekleŐtirenler Baribalardır. Yerleşik bir yaşam süren bu topluluk, pamuk dışında piyasa değeri olan çeşitli sebzeler de (patates, domates vb.)  retir. Yarı-göçebe bir topluluk olan Fulb ler ise daha çok hayvancılıkla özdeŐleŐtirilir. Koyun ve keçi gibi küçükbaş ve kümes hayvanları yetiŐtiricilięi ile balık avcılığı (karides ve diğer yumuŐakçalar dâhil) yaparlar. Öte yandan, bu iki topluluk arasında, b lęenin tarım ve hayvancılık faaliyetlerindeki kısıtlılık ve sorunlar ile ekolojik krizlerden kaynaklanan çatışmalar yaşanmaktadır (CARDER, 2000; FAO, 2004).

Bu alıŐma, Banikoara komününün iki başat demografik unsuru olan Baribalar ve Fulb ler arasındaki ilişki örüntülerine odaklanmaktadır. Makale, bu iki topluluk arasında meydana gelen açık krizlere karşı bir siper olan Şaka ilişkisini konu edinmiŐtir. Makalenin amacı, iki topluluk arasında bir ata geleneği olan ve Őakayla iliŐkilenen akrabalık ilişkisinin, birlikte yaşamayı nasıl kolaylaştırdığını ortaya koymaktır.

Yöntem

Bu makale, Benin'deki Banikoara komününde 2019 yılında katılarak gözlem, odak grup tartıŐmaları ve kişisel mülakatlar yoluyla gerçekleştirilen bir etnografik alan araŐırtmasına dayanmaktadır. Bu araŐırtma ile Banikoara komününün sosyo-ekonomik koŐullarına odaklanarak Benin Cumhuriyeti'nde yürütülen kırsal kalkınma amaçlı tarım politikalarının toplumsal yaŐamdaki yansımalarını incelenmiŐ; alan çalıŐması bu kom nde yaşayan yerleşik Bariba ve yarı-g er Fulb  toplulukları arasında gerçekleştirilmiştir.

Söz konusu araŐırtma bağlamında yürüttüğümüz mülakatların önemli bir kısmı yerel kalkınma derneklerinde aktif rol alan üyeler (5 dernekten¹ 12'Őer  ye) ile gerçekleŐtirilmiŐ; bu kişilerin yanı sıra din  liderler (5 kişi) ve bu yörede yaşayan diğer kiŐilerle de g r Ő lm Őtir.² Bireysel mülakatlar ve odak grup çalışmaları ile 90 kiŐiden nitel veri toplanmıŐtır. Bu makalede, odaklandığımız sorunsal gereği, elimizdeki etnografik verilerden Baribalar ve Fulb ler arasındaki toplumsal etkileŐim örüntülerini açığa çıkararak bir kesitin analizini sunuyoruz. Ele aldığımız veriler, iki topluluk arasındaki Şaka ilişkisinin karşılıklı uyum sağlama, sanal akrabalık ilişkisi ve ittifak kurma gibi toplumsal yakınlaşma s reerindeki önemine işaret etmektedir.

Akrabalık ve Şaka İlişkisi: Şaka Kuzenliği

Klasik antropoloji akrabalık kavramını, evlilik ve kardeşlik iliŐkileriyle yatay, soy bağı iliŐkileriyle ise düŐey yönde büyüyen bir sistem olarak tanımlar. Geleneksel tariflerde

1 Bu derneklerin adları, tek kelimelik kavramlardan oluşur ve parantez içinde Türkçe anlamlarıyla Őyledir: SUDOMSE (alıŐmak için uyanalım); SUTIKUA (Kendimiz için yapalım); SUNONN NAN (Birlik kuvvettir); DERANA (Karşılıklı yardım) ve ANKWA-ANMON'tir (aba kurtarır).

2 AraŐırtma verileri, katılımcıların bilgilendirilmiş onamlarının alınmasının ardından açık uçlu sorulardan oluşan (yarı-)yapılandırılmıŐ mülakat formları kullanılarak toplanmıŐtır. Veri analizi, katılımcı yanıtlarının sorunsalla iliŐkili olarak sınıflandırılması sonrası gerçekleştirilmiştir. Kişisel verilerin gizliliği prensibi gereği, metin içerisinde katılımcıların isimlerinin baş harfleri kullanılmıŐtır.

akrabalığın nesep (soy) bağlantıları ağı ve nesep evliliği ilişkilerinde modellenen sosyal bağlara indirgenmesi disiplin içinde eleştirel tartışmalara yol açmıştır (Güvenç, 1999; Holy, 2016: 77), Bu tartışmaların da ortaya koyduğu üzere, evrensel bir olgu olan akrabalık aynı zamanda kültürel çeşitlilik arz eder. Bir başka deyişle, bu kavrama yüklenen anlam ve değerler ve ilintili diğer tanımlama ve sınıflandırmalar toplumdaki öz paylaşımına ve özün kuşaklar boyu aktarımına dayandıran Batıya özgü bir tahayyülün eseri olduğunu vurgular. Güncel kuram, akrabalık ilişkilerinde, bu tür toptancı tanımlar yerine, insanların kendi tahayyüllerine ve kültürel inşalarına odaklanılması gerektiğine dikkat çeker. Aynı toprak üzerinde yaşama ve hatta aynı yemeği paylaşma gibi sosyal/kültürel unsurlar akrabalık ilişkilerinin belirleyicisi olabilir. Bundan başka, etnisite, sınıf ve cinsiyetin aile, akrabalık ve haneye dair yerel tasavvurlardaki önemine de vurgu yapılmaktadır. Bir başka ifadeyle artık, özellikle klasik aile ve evlilik biçimlerinin değişmesiyle birlikte akrabalıklar da yalnızca “soya dayalı” değil, çeşitli “ilişkilenmeler” ile kurulabilmektedir (Aydın ve Erdal, 2011; Holy, 2016; aktaran Topdemir Koçyiğit, 2023: 145-146, 151).

Antropologlar, pek çok toplumda sanal akrabalık ilişkisi de tespit etmişlerdir. Örneğin, evlat edinilmiş çocuklar, hayali (*fictive*) ilişkiler bağlamında bir tür sanal akrabalık olarak kabul edilir. Törenselle akrabalık ilişkileri de bir sanal akrabalık örneğidir. Latin Amerika toplumlarında *compadrazgo* sistemi ya da tanrısal birliğin akrabalık sistemleri arasında önemli bir yeri vardır. Türkiye’de sütkardeşliği, kankardeşliği, ahiretkardeşliği, yolkardeşliği, sağdıçlık, yengelik, kına-analığı, adbabalığı ve kirvelik de sonradan oluşturulan hayali akrabalık örnekleridir (Balaban, 1982: V; Barnouw, 1975: 156; aktaran Kırımlı, 1998: 4).

Dünya tarihinde, sayısız toplumda, soy grupları arasında toplumsal ittifaklar oluşmuş; akrabalığa dayalı siyasi, ekonomik ve diğer boyutları olan yerel örgütlenme biçimleri ortaya çıkmıştır. İktidarın akrabalıkla sık sık temas eden bir olgu olduğu aşikârdır (Eriksen, 2009: 168, 169). Bununla birlikte, tarih ve dolayısıyla politik antropoloji bize, akrabalık temelli ve statü prensibine dayanan toplumsallıklar ve siyasal örgütlenmeler kadar yerel bitişiklik (*contiguïté*) ilkesi üzerinden inşa edilen toplumsal sözleşme ve siyasal örgütlenme sistemlerinin de sayısız örneğini sunar.³

Batı Afrika’da, yakın olmayan aile üyeleri (örneğin uzak kuzenler) veya etnik topluluklar arasında alay ederek iletişim kurmak bir gelenektir. Baribalar ve Fulbéler arasındaki ilişki örüntülerine bakıldığında da “şaka ittifakı” ya da “şaka kuzeni” (Fulfuldé ve Baatonu

3 Politik antropolojinin fahri kurucusu sayılan Henry James Sumner Maine (1861), soy temelli ve yerel bitişiklik prensibine dayanan bu iki toplumsallık ve ortak siyasal eylem kipi arasında bir tarihsel geçiş olduğunu varsayarak evrimci bir bakış açısı sunmuştur. Maine’nin bu tespiti, Lewis Henry Morgan (1877) ve Friedrich Engels (1884)’in çalışmalarıyla yaygınlaşarak bu alanda uzun bir süre dolaşımda kalacaktır. Ancak, Morgan’ın Maine’den “devşirerek” geliştirdiği – daha sonra Engels’in katkı sunduğu– kuramsal perspektif siyasi örgütlenmeyi (dolayısıyla devlet olgusunu) toprak parçası ve mülkiyet vurgularıyla tanımlarken zaman zaman sosyal bilimlerin batılı önyargılarını körüklemiş, birçok (eski veya uzak) toplumun siyasetten yoksun sayılmasına yol açmıştır (Abélès, 2017; Balandier, 1967).

dillerinde *tollo* ve *gonaru*) olarak adlandırılan ilişkilendirmeler dikkat çeker. Bu ilişkilendirmeler, literatür de dikkate alındığında niteliği gereği bir tür sanal akrabalık olarak tanımlanabilir. Şaka ilişkisinde, taraflar arasında kimi zaman dostça kimi zaman da belirli hakaretler içeren fakat karşı tarafı çok da incitmeyecek şekilde sözlü çatışmalar yaşanır. Bu çatışmalar, esasında sosyal kısıtlama aracıdır ve taraflar arasındaki olası sosyal gerilimleri etkisiz hale getirmeyi hedefler. Sissao (2002), şaka ittifakını iki toplum arasındaki bağlantının varlığı olarak tanımlar ve bu ilişkiyi kuran toplulukların (iki köy, iki mahalle vb.) dostluk ilişkilerine dayanan kutsal bir anlaşma imzaladıklarını savunur. Fransız antropolog ve sosyolog Marcel Mauss, 1926 yılında École Pratique des Hautes Études'de düzenlenen bir konferansta şaka kurumunun, psikolojik olarak bir duygusal durumu ifade ettiğini ve rahatlama ihtiyacını karşıladığını vurgulamıştır.

Kısacası, şakalaşmanın sosyal yakınlaşma süreçlerini kolaylaştırıcı bir işlevi vardır. Toplum içinde veya topluluklar arasındaki ortak mizah, kişilerin birbirlerinin bakış açılarını, değerlerini ve dünya görüşlerini anlamayı ve bunlara uyum sağlamayı öğrenmelerine yardımcı olur. Şaka ilişkisinin kaygısızlığıyla kolaylaştırılan bu uyum sağlama süreci, kültürel farklılıkları aşan sanal bir bağ oluşturarak akrabalık duygusuna katkıda bulunur. Dahası, şakalaşma, ittifak oluşumu, sosyal engellerin yıkılması ve bireyler arasında güven inşası için katalizör rolünü üstlenmiştir (Mitas ve ark., 2002). Alay ve şaka, sosyal kontrolün uygulandığı ve sosyal kimliğin sergilendiği araçlardır (Apte, 1983; Carty ve Musharbash, 2008). Durumsal mizah veya konuşma şakaları –özellikle alay etme– çatışmayı dağıtan veya kontrol altında tutan, ancak iki ucu keskin bir kılıçtır (Boxer ve Cortés-Conde, 1997; Fine ve Soucey, 2005). Bu araştırmada, Baribalar ve Fulbéler arasındaki ilişkiler bağlamında mizah ve karşılıklı şakalaşmanın benzer işlevlerine rastlanmıştır. Bu iki topluluk arasında sosyal ve kültürel farklılıklar olsa da karşılıklı geliştirdikleri iletişim, yardımlaşma ve dayanışma biçimleri uyumlu bir birlikteliği mümkün kılabilir. Ortak çıkarlar doğrultusunda bir araya gelen Baribalar ve Fulbélerin birbirleriyle kurdukları şaka ilişkisi, aralarındaki sınıf veya statü ayrımları ve eşitsizliklere rağmen açık çatışmaları önlemekte ve olası isyanların engellenmesine katkı sunmaktadır.

Baribalar ve Fulbéler Arası İttifak, Dayanışma ve Çatışma Koşulları

Banikoara komününde yerleşik bir yaşam süren Bariba topluluğunun önemli bir kısmının pamuk üreticisi olduğunu, ancak bunun dışında piyasa değeri olan başka tarım ürünleri de yetiştirdiğini belirtmiştik. Aynı komünün ikinci büyük topluluğu sayılan yarı-göçebe Fulbéler ise geçmişten bu yana hayvancılık ve deniz ürünü avcılığı yaparlar. Toplum üyeleriyle yapılan mülakatlar ve yaygın anlatılarda iki topluluğun “barışçıl” tarihine vurgu yapılmış olsa da zaman zaman bu iki topluluk arasında özellikle bölgenin tarım ve hayvancılık faaliyetlerindeki kısıtlılık ve sorunlar ile ekolojik krizlerden kaynaklanan çatışmalar yaşandığı bilinmektedir. Bu çatışmaları ulusal ve bölgesel sosyo-ekolojik, ekonomik ve politik bağlamlar içinde değerlendirmek gerekir. Bu bölümde, Baribalar ve Fulbéler arasında geçmişte yaşanan ve gelecekte ortaya çıkabilecek çatışmaların en belirgin sebeplerine değineceğiz.

Sosyo-ekolojik ve Ekonomik Süreçler:

Benin’de antropojenik etkinin yarattığı çevresel tahribat ve bu tahribatın halkın geçim ekonomisine, tarımsal ve ticari faaliyetlere olumsuz etkileri, artan ciddiyette ulusal bir sorundur (FAO, 2006). Son yıllarda, ülkenin doğal kaynakları (toprak, bitki örtüsü, nehirler vb.) hızla tükenirken yağışlarda sürekli düşüş kaydedilmiş, pamuk yetiştiriciliğinin ormanların aleyhine geliştiği ve Sahra Çölü’nün genişlediği tespit edilmiştir. Bu meseleler uluslararası düzeyde uzun bir süredir ele alınmakta ve özellikle Benin’de ve Batı Afrika’daki diğer komşu ülkelerde agropastoral alanların bozulması toplumsal çatışmaların temel sebebi olarak ortaya konmaktadır. Dakar’da 1986 yılında düzenlenen Fransızca konuşan ülkelerin Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’nde, bu türden çatışmaların engellenmesi Fransa’nın bölgedeki iş birliği programının önceliklerinden birisi olarak belirlenmiştir. 1992 Rio de Janeiro Zirvesinde ise çevre yönetimi ile ilgili eğitim ve bilgi birikiminin yaygınlaştırılması ihtiyacına vurgu yapılmıştır.

Ana akım çevre çalışmaları, ekolojik bozulmaya sebep olan insan faaliyetlerini, aşırı kaynak kullanımı, aşırı otlatma ve orman yangınları olarak sıralamaktadır. Örneğin, Alimi ve Faaki (1998), toplulukların doğal kaynakları doğanın kendilerine bahsettiği bir hediye olarak algıladıklarını belirtir. Bir doğa unsuru için pazar oluşturulduğunda, ekonomik aktörler için istismarcı sömürü cazip bir faaliyet haline gelir, bu da aşırı tüketme ve boz(ul)maya yol açtığı gibi geçim krizleri ve sertleşen rekabet koşulları sonucunda toplumsal çatışmalara sebep olabilmektedir. Banikoara’daki toplulukların ekolojik ve ekonomik koşulları için benzer şeyler söylenebilir.

Araştırmacılar, Batı Afrika ve Benin örneğinde, hayvancılık ve balıkçılıkla geçinen kırsal halkların gelir düzeylerinin düşük oluşuna dikkat çekmektedir (Badahoui, 1996; Pliya, 1980). Balıkçılık bölgelerindeki gıda krizi ve ekonomik istikrarsızlığı çalışanlar arasında Pliya (1980), güneybatı Benin’de geçim sıkıntısıyla başa çıkmaya çalışan balıkçıların diyetlerini basitleştirdiklerini belirtir. Diğer yandan, yoğun tarım faaliyetlerinin, otlakların yok olmasına ve ormansızlaşmaya yol açtığı görülmektedir (Orékan, 2006). Ormanlar, özellikle kurak mevsimlerde, yem kaynaklarının kısıldığı durumlarda hayvanlara sığınacak yer sağlar. Orman ve otlakların yokluğunda çobanlar, hayvanlarını, beslenebilmeleri için tarlalara yönlendirir. Bu yem arayışı, hayvan yetiştiricileriyle çiftçiler arasında tipik bir kriz sebebidir. Sounon (2008), pastoral ve çiftçi topluluklarının arasındaki ilişkilerin bozulmasına işaret eden bu türden çatışmaların Benin’de 2000’lerden itibaren arttığına işaret etmiştir. Araştırmacılar, ayrıca, toprağın ticari tarım baskısının nispeten az olduğu ve toprağın bir yıl nadasa bırakıldığı dönemlerde bu tür çatışmaların yaşanmadığına dikkat çekmiştir.

Hayvan yetiştiricisi Fulbéler ve çiftçi Baribalar arasında da benzer dinamiklerin varlığından söz etmek mümkündür. Bu iki sosyokültürel grup, aynı ekolojik ortamı paylaşmaktadır ve bu mekânsal paylaşım çatışmalara gebe dir. Bu durum, yukarıda da değindiğimiz gibi, sadece Banikoara’ya özgü değildir; Nijer, Nijerya, Burkina Faso ve Togo gibi komşu ülkelerde yaşayan çiftçi ve pastoral toplulukların geneli için geçerlidir. Benin

hükümeti yıllardır uluslararası kalkınma ajanslarının da destek ve motivasyonu ile kalkınma amaçlı tarım politikaları tasarlayıp uyguluyor olsa da özellikle kırsal nüfus, bugün artan oranda güvencesizlik ve derin kırılmalığa teslim olmuştur.

Baribalar, yerleşik, genellikle geniş yüzeylerde tarım yapan toprak sahipleri olarak bilinir. Fulbéler ise küçük yüzeylerde tarım uygulayan yarı-göçebe bir topluluktur. Ancak, gerçekleştirmiş olduğumuz alan araştırması ve toplumsal tarih, bu iki topluluğu hayvancılıkçı çiftçi ikiliğine indirgemektense Fulbéler ve Baribalar arasındaki ekonomik, kültürel ve politik ilişkilerin görünenden karmaşık ve dinamik olduğuna işaret ediyor.

Baribalar tarih boyunca –topluluk içinde ve Fulbélerle– hiyerarşik ilişkiler sergilemiştir; bugün simgesel de olsa topluluk yaşantısına krallık düzeni hakimdir. Topluluk adına karar alıcılar toprak sahiplerinden oluşur. Bunlar bölge yönetiminden sorumlu, yerel güç ilişkilerinde baskın role sahip krallardır. Bu krallar aynı zamanda göçebe Fulbélere hem ev sahipliği yapar, hem de yöreye yerleşmek isteyen Fulbélere toprak sağlar. Her kral, kendi topraklarında bulunan Fulbénin ‘sahibidir’.

Baribalar, kendilerini asil insanlar ve diğer halkın sahipleri olarak görürler, günlük sohbetlerde sıklıkla ‘benim Fulbém’ (Bariba dilinde, *maare*) ifadesini kullanırlar. Bariba kralları, Fulbéleri daha iyi kontrol edebilmek için bu topluluk arasında liderler belirler. Bu Fulbé yetkililerine, ailelerin liderlerini belirleyen *Jonwuro* (ev başkanı) adı verilir. Jonwuro, Bariba krallarından kendi Fulbé topluluklarına bilgi iletme sorumludur. Bariba krallarının doğrudan muhatapları onlardır. Alan araştırmasında, toplumsal kontrolün aracısı olan Fulbé şeflerine *Rouga*, *Djaouga* gibi isimler de verildiği öğrenilmiştir. GC (45 yaşında Bariba erkek), Fulbéler arasında şef atamanın sebebini kültürler arası uyum ve bir tür güvenlik sağlama ihtiyacına bağlamıştır. GC’ye göre, Baliba aristokrasisi için Fulbéler, Bariba, Tchinga, Boo ve Dendi gibi toplulukların kültürlerine uyum sağlayamamış ve kontrol altına alınması gereken bir topluluktur, Jonwuro’nun görevi de bu kontrolü sağlamak olmuştur (GC ile görüşme, Banikoara, 09/03/2019).

Fulbéler, hayvancılık ve göçebelik konusunda her şeyi bilirler, bundan dolayı sürü sahibi Baribalar çoğu zaman hayvanlarını Fulbélere emanet eder. Zaman içinde her iki topluluğun da büyük baş hayvan (özellikle de sığır) yetiştirdiği görülmüştür. Sürü sahibi bir Bariba, finansal problemi olduğunda veya tören için boğaya ihtiyaç duyduğunda bu durumu Fulbéyle paylaşır. Danışman rolünü üstlenen hayvan yetiştiricisi Fulbé, kendisine danışan Baribanın sürüsüyle ilgili kararına yön verme yetki ve yeteneğine sahiptir, çünkü genellikle Fulbéler Baribaların mülk yöneticileri gibi hareket ederler. Baribalara hayvanların yönetimi konusunda tavsiyeler vermek, onlar için bir ahlaki zorunluluktur. Fulbéler, ayrıca “Baatombu bankacıları” olarak kabul edilir ve Kral Bariba’ya tüm ekonomik sorunlarda yardım sağlarlar. Fulbélere atanan bu tür rollerle iki topluluk arasındaki karşılıklı dayanışma ve yardımlaşma, gündelik yaşamın bir parçası olmuştur. Ayrıca, savaşçı karaktere sahip Baribalar, istilacı saldırılara karşı Fulbélerin güvenliğini sağlamıştır.

Katılımcı FT, bu iki topluluk arasındaki ilişkilerin “büyük kuraklığın” yaşandığı 1970 yılından itibaren ve piyasa koşullarının dönüşmesiyle önemli ölçüde değiştiğini ifade etmiştir. Baribalar hayvancılığa, Fulbéler de tarıma yönelmiştir. Geçmişteki hayvansal ve tarımsal ürün takası giderek piyasa rekabetine dönüşmüştür. Karşılıklı bağımlılığın yerini mesafeli piyasa ilişkileri ve mali özerklik almıştır. Günümüz Fulbélerinin kuzey Benin’de yerel pazarların canlandırılmasında ana aktör olduğunu söylemek mümkündür. Topluluk, yiyecek malzemeleri, kıyafet, kumaş ve süs eşyaları alıp küçükbaş hayvan, kümes hayvanları, peynir, taze süt ve yoğurt satarlar. FT’nin (54 yaşında Bariba erkeği) sözleriyle “Fulbe yoksa, piyasa yok, piyasa yoksa, Fulbe yoktur” (FT ile görüşme, Goumori, 08/03/2019).

Burjuva Baribaların bugün çeşitli yerlerde çiftlik kurduklarını ve bu çiftliklerde Fulbélerin çoban olarak çalıştıklarını görüyoruz (Bio Bigou, 1987). Ücretli emekçi olan bu çobanların, geçmişte olduğu gibi hayvanlar üzerinde karar alma yetkisi yoktur. Günümüzün çoban Fulbéleri artık yalnızca maaş karşılığı sürü otlatmak, hayvanların güvenliğini sağlamak ve sağlıklarıyla ilgilenmekten sorumludur. Güncel aylık ücret 60-85 USD arasında değişmektedir. Bu miktar çobanın en temel ihtiyaçlarını güçlükle karşılamaktadır. Hak ve görevlerini vurgulayan yazılı bir sözleşme yapılmadığından çoban-emekçiler, her an işten kovulma riskiyle karşı karşıyadır.

Kıscacası, bir zamanlar “usta” olarak adlandırılan Fulbé, kendisini çiftlik sahibi Bariba’nın her an gözden çıkarılabilir çalışanı konumunda bulmuştur. Bunun yanısıra, bu iki topluluk arasında uzun vadeli yardımlaşma biçimlerinin yeniden düzenlenmesi de söz konusudur. Bazı çiftçi Baribalar hayvan bakımı için hâlâ Fulbélere başvurur, onların bilgi ve deneyimlerinden yararlanırlar ya da hayvan sahibi olmayanlar et ve süt ürünü ihtiyaçlarını Fulbélerden temin eder. Nitekim Baribaların geleneklerine göre düzenlenen törenlerin birçoğunda, atalara armağan olarak hayvan kurban etmek gerekir. Fulbéler, Baribaların düzenlediği bayramların, cenazelerin örgütlenmesinde bir şekilde yer alır ve özellikle Bariba krallarının törenlerine katılırlar. AL (42 yaşında Fulbé erkeği) bu durumu şu sözlerle anlatmıştır:

Ailemizde düzenlenen törenlerde Fulbélerimiz yulaf lapası, süt, peynir, tavuk ve horoz getiriyor. Bu etkinlikler sırasında törenleri yapmamız için bize yardımcı olmak üzere boğa da veriyorlar. Fulbé, rahmetli babama bir öküz vermişti. Bu hediye, harcamalarımızı azaltmış ve misafirlerin düzgün biçimde ağırlanmasını sağlamıştı. (AL ile görüşme, Toura, 07/03/2019).

Baribalar ise evlilik, vaftiz veya cenaze törenlerinde Fulbélerin yanında yer alır. BG’nin (39 yaşında Fulbé kadını) açıklaması da buna işaret ediyor: “Bize shea yağı yapan Bariba kadınlarıdır. Biz sadece yağı getirdik ve bütün işi onlar yaptı. Verdikleri hizmet için hiçbir zaman ödeme yapmadık. Tören sırasında ek olarak bize tuz, yağ gibi şeyler de veriyorlar.” (Goumori, 08/03/2019). Bu tip durumlar, iki topluluk arasındaki bağın zaman içinde yok olmadığına ve karşılıklı temasın bir biçimde sürdüğüne işaret etmektedir.

Bu iki topluluk, hayatın sıkıntılarıyla baş edebilmek için birbirlerine sahip oldukları gizli bilgilerle yardım ederler. Yaban hayatını iyi tanıyan Fulbélerin doğaüstü güçlere ve sezgisel yetilere sahip olduklarına inanılır. Baribalara manevi danışmanlık yaptıkları katılımcılar arasında sıklıkla dile getirilmiştir. Doğayla sürekli temas halinde olmaları sayesinde şeytan ve cinlerle iletişime geçebilecekleri düşünülür. Bir Baribanın sözleriyle “Fulbélerin bu özellikleri, Baatonu ve özellikle krallar için gizli veya manevi bir danışman olmalarına izin verir” (GC ile görüşme, Banikoara, 09/03/2019). Baribalalar, çeşitli nedenlerden dolayı Fulbélerin manevi güçleri ve bilgeliklerine sığınır. Köy güvenliğini sağlamak ya da ölümcül salgın, kıtlık ve kötü hasat büyülerinden korunmak için onlara başvururlar.

Yerel Politika ve Fulbéler:

Fulbé nüfusunun yaklaşık yarısı, 1960'ların başından itibaren bölgedeki hareketli nüfusun kontrol altına alınması amacıyla Banikoara kentine yerleştirilmiştir. Yerleşik oluşun kuşkusuz hem toplumun geneli hem de topluluğun kendisi açısından önemli sonuçları olacaktır. İskan politikasının arkasındaki önemli bir aktör Kilise'dir. Nüfuzlarını artırma çabasındaki Evanjelik misyonerler, nüfusu yerleşik hale getirmenin İncil öğretimini kolaylaştıracağını savunmuşlar, kentlileşen genç nesle yönelmişler, Sinendé'deki bazı çocukları okula göndermişlerdir. Fulbé topluluğunun ilk aydın kesimi bu misyoner okulundan mezun olmuştur. Daha sonra, 1985 yılında, devlet Boukoussera'da Fulbéler için bir ilköğretim okulu açarak civarda yaşayan ailelerin çocuklarını okutmalarını teşvik etmiştir.

Bir zamanlar yarı-göçebe, pastoral bir topluluk olan Fulbéler, kent nüfusuna karışıp kendilerini ve çocuklarını eğittikçe kamusal alanda varlık göstermeye başlamışlardır. “Baribaların bankacıları” olarak yaftalanan topluluk, geçmişte kent yönetimine ilgisizken artık Bankoara komününün geleceği ile ilgili karar alma süreçlerine dahil olma çabasına girecektir. Burada, Fulbélerin sosyo-politik ilişkiler içerisindeki konumlarının farkına vardıkları ve o tarihe dek kendilerine atanan toplumsal kimlik ve rolleri dönüştürme yolunda sancılı bir süreçten bahsediyoruz.

Fulbélerin yerel siyasette boy gösterme çabaları, Bariba seçkinleri tarafından hoş karşılanmamaktadır. Fulbéler, “toprağın oğulları”nın (toprak sahibi Baribaların) aleyhine bir karar veremeyeceği gibi Baribaların hayatına da yön veremez. Bako-Arifari (2006), dışlayıcı bir çoğunluk olan Baribalar ile dışlanmış bir azınlık olan Fulbéler arasındaki yerel seçim çekişmelerini tartışırken çoğunluğun toplumun içerisinde bir unsura yabancı düşmanlığı üretmenin mevcut siyasi koşulların korunması için zaruri görüldüğüne dikkat çeker.

Fulbéler, Baribalara rağmen, seçim yarışlarından çekilmemişlerdir. Katılımcılardan AT, Fulbélerin politize olma süreçlerine dair şunları söylemiştir:

Fulbelerin konuşmalarında gözlerini açtıklarını sıklıkla duyarız (artık geçmişte olduğu gibi değil). Çünkü bizim (Fulbélerin) hak ettiğimiz yeri işgal ettiğimizi düşünüyorlar. Okullar gözlerimizi açtı ve bugün demografik ağırlığımızın ve

... sessiz bir güç olduğumuzun farkındayız. Okula gidiyoruz, yönetici, bürokrat olabiliyoruz; kardeşlerimizin (Baribaların) anlamada güçlük çektiği şey budur (AT ile görüşme, Banikoara, 21/02/2019).

Bazı muhafazakâr çevreler, Fulbélerin yerel siyasi sahneye girerek özgürleşmesinin kurulu düzeni bozduğu görüşündedir. Topluluk üyelerinin seçim yarışına katılma isteği, tarih boyunca koruyucu rolünü üstlenen Bariba seçkinleriyle rekabet hevesi olarak yorumlanır.

Ayrıca, köylerin idari statü kazanmasını sağlayan yasanın (2002) bir sonucu olarak çeşitli Fulbé kampları, idari birimlere (köylere) dönüşmüş ve böylece kırsalda Baribaların, Fulbelerin üzerindeki etkisi zayıflamıştır. Kamplar, kendi bölgelerinin kalkınması için herhangi bir eylemde bulunmadan önce başkalarına başvurmak zorunda değildir. Her bir bölgenin kaderi kendi elindedir ve gelişimlerini teşvik etmek için yerel inisiyatiflere gereksinim vardır, çünkü her köyün öncelikleri farklıdır. Köyler, başkalarının kendileriyle ilgili olmayan kararları almasını beklemek zorunda kalmayacaktır. Bugün Fulbéler ayrıca çiftçilerle anlaşmazlıkların çözümüne katılmak istemektedir. Komün arazilerinde hayvan dolaşımı ve göç ile ilgili konuları ele alan yönetim kurullarında gittikçe daha fazla yer almaktadırlar.

Şaka Kuzeni: Fulbéler ve Baribalar Arasında Birlikte Yaşamakla İlgili Bir Ata Geleneği

Baribalar ve Fulbéler arasında öteden beri sürdürülen şakalaşma geleneği, “şaka kuzeni” (Fulfuldé ve Baatonu dillerinde *tollo* ve *gonaru*) olarak adlandırılır. Fulbé ve Bariba topluluğu arasında dört çeşit şaka kuzeni vardır: Fulbéler ile kasaplar, demirciler, (*Séko*) Griotlar ve Bariba seçkinleri (özellikle *Wassangari denilen prensler*) arasındaki şakalar.

Fulbéler ile kasaplar arasındaki şakalaşmalar, topluluğun Baribalarla olan ilişkilerinde önemli bir yer tutar. Fulbéler, daha önce de belirttiğimiz gibi, profesyonel hayvan yetiştiricileridir. Bölgenin sığır sürülerinin neredeyse hepsini ellerinde tutarlar. Fulbéler kasap Balibarla yalnızca et kesimi için değil, çiftçilerle ilişkilerinde arabulucu olarak da iletişime geçer, zira kasaplar dürüst bir işbirlikçi olarak görülür. Kasaplar, sosyal tanınmayı teşvik ettiğini düşündükleri için arabuluculuğu önemserler. Kasaplar, Fulbé topluluğuyla sıkı ilişkiler geliştirmiştir. SM'nin sözleri bu konuda açıklayıcıdır: “*Fulbéler, kasapları, ailelerinin üyeleri olarak görür, çünkü bize bağlı (Fulbé) kasapların kastı, Fulbé yetiştiricileri olmadan asla var olmazdı. Kasabın annesinin evi Fulbé'nin evinde, Fulbé kampına gitmezse yiyecek hiçbir şey bulamayacak.*”

Sığır sahibi olmanın Fulbélerin hayatında önemi büyüktür. Sürü, ekonomik değerinin ötesinde, sosyal statünün bir göstergesi sayılır. Kişiler, sahip oldukları büyükbaş hayvan sayısına göre değerlendirilir. Bir Fulbé ne kadar öküze sahipse o kadar itibarlı kabul edilir. Bir kişi birkaç öküz sahibiyse Mekke'ye hacca gitmemiş olsa bile kendisine “Hacı” (Fulbé dilinde *alaji*) denir ve ağırlıklı olarak Müslüman olan Fulbéler arasında saygınlık kazanmış olur.

Şakalar daha çok Fulbé ile kasap arasındaki alışveriş esnasında gerçekleşir. Gerginlik sonrası anlaşmanın ardından iki taraf da yüksek sesle güler, birbirleriyle dalga geçer ve kardeşçe birbirlerini selamlar. Nitekim geleneğe göre şaka yapan bir kuzenle etkileşime girerken sinirlenmeniz tavsiye edilmez. Öfkelenmek zayıflığın, olgunlaşmamışlığın ve zekâ eksikliğinin yanı sıra kişinin kendi geleneğine dair bilgisizliğin bir işaretidir.

İkinci şakalaşma türünün Fulbéler ile Bariba demirci kastının (*Sékobu*) arasında gerçekleştiği görülür. Demirciler, Fulbélerin hayvanlarını otlatmalarında kullandıkları kesici aletler yapıp satar. Bu aletler, örneğin balta, hayvanları beslemek için ağaçların budanmasına yarar ya da çobanların hem kendilerini hem de otlattıkları hayvanları, vahşi hayvanlara ve avcılara karşı korumakta kullanılır. Bir demirci, Fulbé'yle buluştuğunda ona doğumundan beri bir şey yemediğini söyler. Gelenekler açısından Fulbé, sahip olduğu ne varsa ona vermekle yükümlüdür. Kural gereği, demirci kendisine verileni asla reddetmez.

Fulbéler ve Griotlar arasındaki şaka ilişkisi de oldukça ilginçtir. Bir Griot ne zaman bir Fulbé veya Jonwuro görse, hayvan yetiştiricilerinin günlük yaşantısı ile ilgili nükteli sözler sarfeder. Örneğin, inek sağan Fulbé'nin şapkasına konan sineği anlatmak için "sonsu furo bakuru" (sinekten şapka oldu)" der ya da ayakkabısına sık sık inek gübresi yapışan Fulbéyle bu durumu anlatan ifadeler kullanarak dalga geçer. Şakalaşmalar esnasında Griot, bir yandan da bilgeliğiyle övünür: "*Mare bir barugere ka ka goru sina kpai*", yani "*bilgi vermek için aç kalmak tercih edilebilir*". Bilirler ki Fulbéler, her zaman bilgi arayışı içerisinde. Bariba köy pazarlarına biraz da bilgiye ulaşmak için giderler.

Bunlardan başka, Fulbélerin, Wassangari prensleri ve diğer Bariba ileri gelenleri ile kurdukları şaka ilişkisi sayesinde Bariba krallarına çok daha kolay yaklaşma olanağı buldukları görülmüştür. Wassangari ve Bariba prensleri, mistik ve okült güçler için her zaman Fulbélere ihtiyaç duyarlar. Etkileşimlerinde ve alışverişlerinde şakalaşmanın özel bir yeri vardır ve bu da iletişimi kolaylaştırır. Bununla birlikte Fulbéler ve Baribalar arasındaki şaka ilişkisi, kişisel yakınlaşmaların ötesinde, bu iki topluluk arasındaki uyumun güçlenmesine vesile olur. Güven ortamında ve barış içinde yaşama isteği, bu ilişkinin sürdürülmesinin birincil sebebidir.

Aynı zamanda, şaka ilişkisinin farklılıkları belirginleştirici ancak bununla birlikte bu farklılıkların kabullenilmesini kolaylaştırıcı bir yönü de vardır. Ayrıca, şaka, onaylanmayan bir davranışın toplum tarafından şiddetle kınanmasına engel olmak üzere şikâyet ifade etmeye yarar. Kuzeninizin şaka yoluyla söylediği şey, herkesin sizin hakkınızda düşündüğüdür.

Şaka icra edilirken teamüle saygı duyulması esastır. İnanişe göre, buna uymayan şaka kuzeni, doğaüstü güçlerin misillemesine maruz kalma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Kural ihlali, faili için olduğu kadar o kişinin aile üyeleri için de ciddi sonuçlara yol açabilir.

Şakalaşma pratiği, Bariba ve Fulbé arasında açık ve ölümcül çatışmalardan kaçınmayı, toplumsal gerilimleri çözmeyi mümkün kılmaktadır. Trembley (2002)'in de belirttiği gibi

şakalaşma, şiddet ve düşmanlığa karşı geliştirilen bir tür dostluk ilişkisidir. Dolayısıyla şaka kuzeni, farklı etnik toplulukları veya etnik toplulukların üyelerini birbirine bağlayan ve onları uyumlu hale getiren toplumsal çimento görevi görür. 2012 yılında Gomori'deki çiftçiler ve çobanlar arasında çıkan çatışmalar sırasında bölgenin Fulbeleri, Bariba köyü Kokiborou'ya sığınmışlar, köy sakinleri de onlara gerekli tüm misafirperverliği göstermiştir. Beninliler bu olayı, şaka kuzenliği üzerinden yorumlamıştır.

Benin'de Baribalar, Fulbeler dışında Nago-Yorubalar ile de ittifak ilişkilerine girer. Bu anlaşmalar, politik olmaktan ziyade kültürelidir. Bu topluluklar arasında da şaka kuzeni ilişkisi gözlenmektedir (Nakou ve ark., 2013). Ölüm gibi üzücü olaylar karşısında dahi, durum şakaları yapılarak travmayı hafifletme ve toplumsal bağları güçlendirme çabasına girilir.

Fulbelerle Baribalar arasındaki şaka ilişkisinin başka yönleri de vardır. Örneğin, şaka kuzenine bağış yapmak, kutsanmayı sağlar. Bu, Fulbelerde bir teklif (bağış teklifi) anlamına gelir ve *jakka* kavramıyla ifade edilir. Bu geleneğe saygı duyanın Tanrı'nın yüceliğine sahip olacağı düşünülür. Jakka, kişiye ve ailesine saldıran kötü ruhların kovulmasını ve topluluğa refah kapılarının açılmasını sağlar. Katılımcı GN'nin sözleriyle "*jakka adamı ilerletir (fulkada jakka e yaara neddo yesso)*". Nimet olarak görülen jakka, hem bağışçı hem de alıcıya mutluluk getirecektir. Kısacası şaka kuzeni, herkes için lütfetme kaynağı olan bir pratiktir. Bu bağlamda, tüm şaka kuzenleri, kendilerini, ataların ve tanrıların koruyuculuğundan faydalanmak için jakka vermeye zorlarlar. Bu özellikleriyle şaka kuzeni ilişkisi, öz-kontrol ve öz-disiplin mekanizması olarak da işlev görür.

Fulbeler ve Baribalar arasındaki ilişkiler, şaka kuzenliği sayesinde nispeten huzurludur. Topluluklar arasındaki şaka ilişkisindeki en temel amaçlar toplumsal uyumu teşvik etmek, barış ve istikrara katkı sağlamak ve karşılaşılan zorluklarla başa çıkmayı kolaylaştıracak karşılıklı yardım geliştirmektir. Benin'de her yıl çiftçiler ve çobanlar arasında ölümcül çatışmalar yaşanmaktadır. Bu çatışmalar, can kaybı, binlerce öküzün katledilmesi ve maddi hasarla sonuçlanmıştır. Bununla birlikte, Fulbe yetiştiricileri ve Bariba çiftçileri arasında nispeten seyrek çatışma çıkıyor olması, topluluklar arasında şaka ilişkisinin sürmesiyle açıklanır. Burkina Faso topluluklarını çalışan Hagberg (2001), Como eyaletindeki Karaboro çiftçileri ile agro-pastoral Fulani topluluğu arasında benzer bir duruma rastlamış ve topluluklar arası ihtilaf yönetiminde şaka ilişkisinin, önemli bir role sahip olduğunu belirtmiştir.

Baribaların Demirci, Kasaplar, Griot kastları ile Fulbeler arasında var olan şaka ilişkileri, iki topluluğun kardeşlik duygusu ile barış içinde yaşama çabalarına işaret etmektedir. Öte yandan, topluluk büyükleri, genç nesillerin bu geleneği ihmal ettiğinden yakınır:

Bu şaka ilişkilerini okula gitme bahanesiyle ihmal ediyorsunuz. Bu yüzden Benin ve Afrika'da giderek daha fazla sorun görüyoruz, çünkü hiç kimse ülkemizin geleneğine saygı duymak istemiyor. Yine de şaka ilişkilerini sürdürmek bizi birçok talihsizlikten kurtaracak. (AG ile görüşme, Kokey 12/03/2019).

Afrika toplumunda şaka ilişkilerinin değerinin farkında olan bazı ülkeler, bu zengin geleneği yaşatmak için girişimde bulunmuştur. Bu amaçla, 2001 yılında Ouagadougou'da Burkinabé Şaka Akrabalığını Teşvik Derneği ve Bobo-Dioulasso'da Şaka Akrabalığı Teşvik Derneği kurulmuştur (Sissao, 2002). Son yıllarda, Benin toplumunda da benzer bir duyarlılığın geliştiğini söylemek mümkündür.

Sonuç

Bariba tarlalarının Fulbélerin sürülerinin saldırısına uğraması nedeniyle iki topluluk arasında kimi zaman ciddi çatışmalar yaşandığı bir gerçektir. Ancak, bu topluluklar bir yandan da güçlü tarihsel bağlar ve ortak gelenekler ile bir arada yaşamayı inatla sürdürür. Barış tesis edebilmek için türlü ittifak, uyum ve uzlaşma mekanizmaları geliştirmişlerdir. Şaka ilişkisi, bu mekanizmalar arasında etnografik açıdan en ilginç olan pratiklerden biridir.

Bu araştırma, Baribalar ve Fulbéler arasındaki şaka ilişkisinin iki topluluk arasındaki kültürel bağları güçlendirdiği, ekonomik ilişkileri kolaylaştırdığı ve birbirlerine uyumu mümkün kıldığını göstermiştir. Elde edilen bulgular, bir ata geleneği olan şakalaşma pratiğinin Baribalar ve Fulbéler arasında bir tür sanal akrabalığa yol açarak uyum ve ittifak örüntüleri yarattığını ve bu sürecin zaman zaman birbirleriyle çatışan bu iki topluluğun komün içinde komşuluk ilişkilerini kolaylaştırdığını ortaya koymuştur. Şakalaşma, karşılıklı uyum sağlama, sanal akrabalık ilişkisi ve ittifak kurma gibi toplumsal yakınlaşma süreçlerinin etkin bir unsuru olmuştur.

Not

Bu makale, 2019 yılında Benin'de gerçekleştirilen etnografik bir alan araştırmasına dayanmaktadır. Araştırma sırasında katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

Etik Komite Onayı: Bu çalışma etik kurul onayı zorunluluğunun bulunmadığı 2019 yılında gerçekleştirilmiştir

Bilgilendirilmiş Onam: Katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım- I.Y.B.S., Y.K.; Veri Toplama- I.Y.B.S., Y.K.; Veri Analizi/Yorumlama- I.Y.B.S., Y.K.; Yazı Taslağı- I.Y.B.S., Y.K.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi- I.Y.B.S., Y.K.; Son Onay ve Sorumluluk- I.Y.B.S., Y.K.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması beyan etmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar finansal destek beyan etmemişlerdir.

Ethics Committee Approval: This study was conducted in 2019, when ethics committee approval was not required.

Informed Consent: Written consent was obtained from the participants.

Peer Review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of Study- I.Y.B.S., Y.K.; Data Acquisition- I.Y.B.S., Y.K.; Data Analysis/ Interpretation- I.Y.B.S., Y.K.; Drafting Manuscript- I.Y.B.S., Y.K.; Critical Revision of Manuscript- I.Y.B.S., Y.K.; Final Approval and Accountability- I.Y.B.S., Y.K.

Conflict of Interest: Authors declared no conflict of interest.

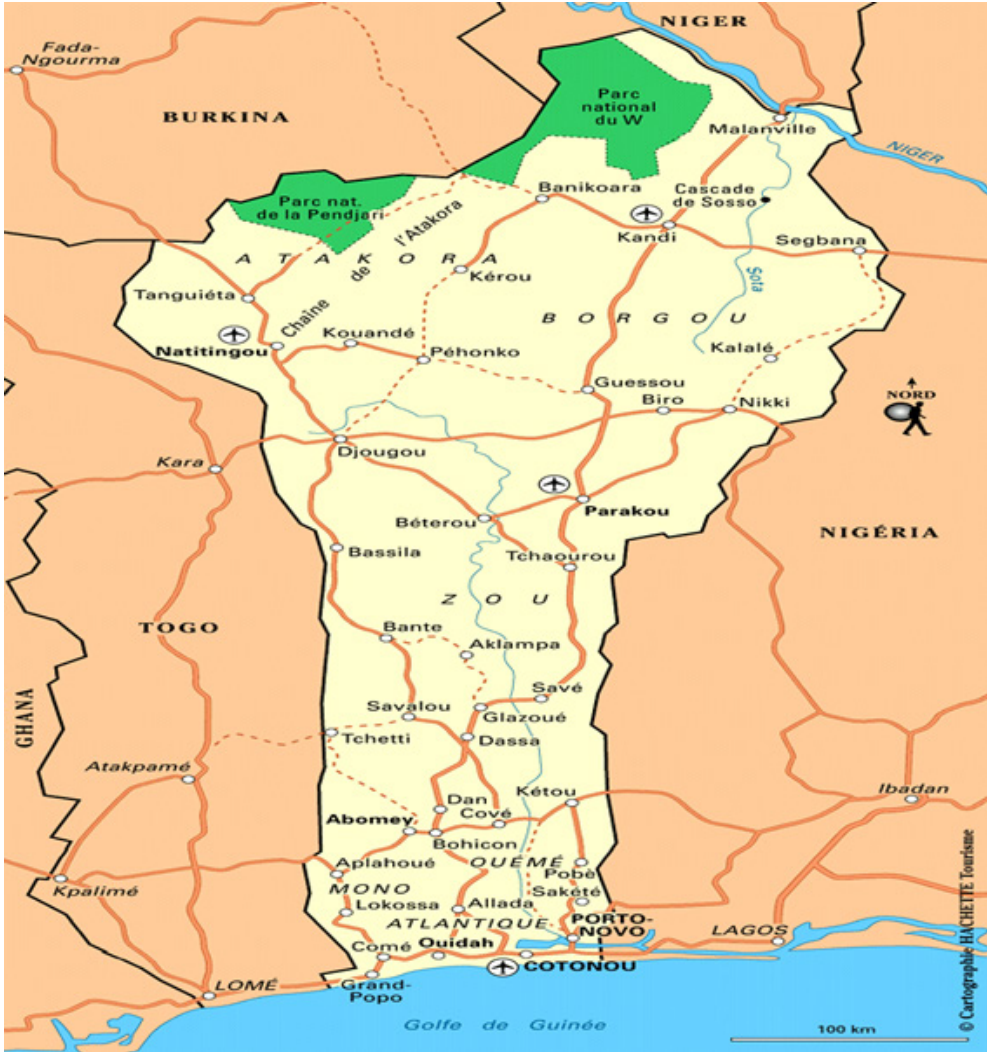
Financial Disclosure: Authors declared no financial support.

Kaynakça/References

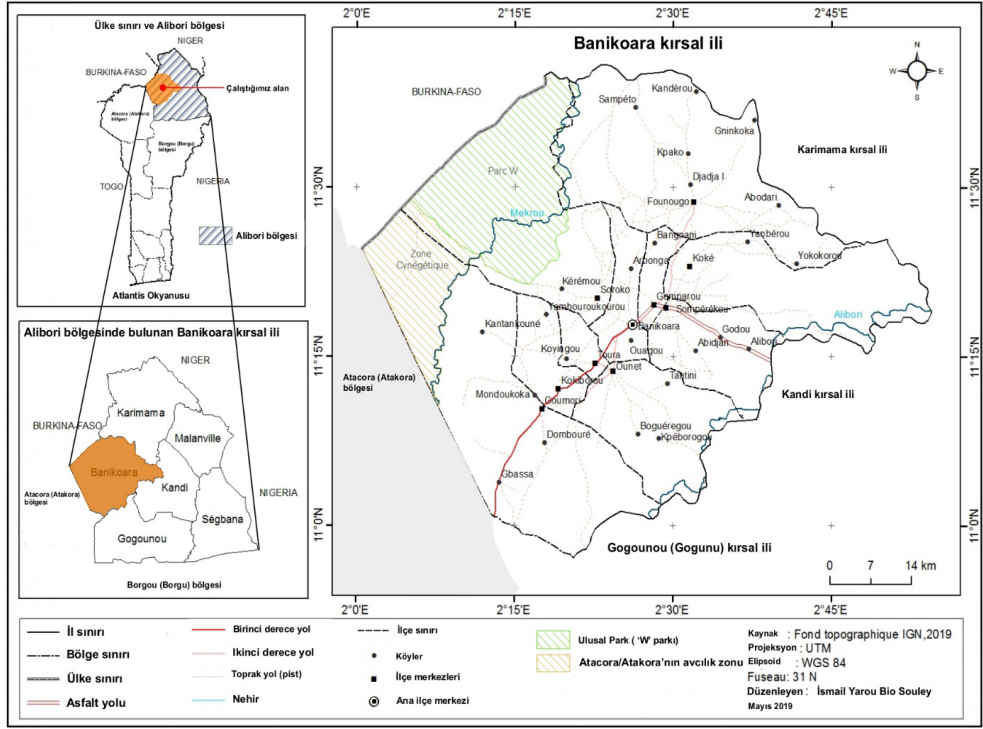
- Abélès, M. (2017). *Devletin antropolojisi* (N. Ökten, Çev.). İstanbul: Dipnot Yayınları.
- Adjimoti, G. O., & Kwadzo, G. T. M. (2018). Crop diversification and household food security status: evidence from rural Benin. *Agriculture & Food Security*, 7(1), 1-12.
- Alimi, R. & Faaki, V. (1998). *Rapport d'étude sur la gestion alternative des conflits liés aux ressources naturelles*. GERAM-Conseils.
- Apte, M. L. (1983). Humor research, methodology, and theory in anthropology. In: P.E. McGhee & J.H. Goldstein (Eds), *Handbook of Humor Research: Volume 1: Basic Issues* (pp. 183-212). New York, NY: Springer New York.
- Aydın, S. ve Erdal, Y. S. (2011). *Antropoloji*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Badahoui, A. (1996). *La pêche maritime artisanale et la problématique de sécurité des pêcheurs au Bénin*. (Mémoire de maîtrise en Sociologie-Anthropologie, UAC-FLASH, non publié).
- Bako-Arifari N. (2006). *La gestion de la violence «xénophobie» dans le jeu politique béninois*, Benin: LASDEL.
- Balaban, A.R. (1982). *Evlilik ve akrabalık türleri*. İzmir: Karınca Yayınları.
- Balandier, G. (1967). *Anthropologie politique*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Barnouw, V. (1975). *Ethnology*. London: The Dorsey Press.
- Bio Bigou, L, B. (1987). *La vallée bénino-nigérienne du fleuve Niger: Population et développement économique* (Thèse de Doctorat, Univerite de Bourgogne Dijon).
- Boxer, D., & Cortés-Conde, F. (1997). From bonding to biting: Conversational joking and identity display. *Journal of pragmatics*, 27(3), 275-294.
- CARDER, B. (2000). Plan de gestion des pestes et pesticides. 104p.
- Carty, J., & Musharbash, Y. (2008). You've got to be joking: Asserting the analytical value of humour and laughter in contemporary anthropology. *Anthropological Forum*, 18(3), 209-217.
- DGAT MISD. (2001). Atlas monographique des communes du Bénin, Plan de Développement actualisé de la commune de Banikoara et Programmation Physique.
- Engels, F. ([1884] 1978). *Ailenin, özel mülkiyetin ve devletin kökeni*. İstanbul: Sol Yayınları.
- Eriksen, T. H. (2009). *Küçük yerler derin mevzular: Sosyal ve kültürel antropolojiye giriş*. (F.Adsay, Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları.
- FAO (2004). The state of agriculture, agricultural biotechnology meeting the needs of the poor 222p.
- FAO (2006). Food and Agriculture Organization of the United Nations food aid for food security 187p.
- Fine, G. A., & Soucey, M. D. (2005). Joking cultures: Humor themes as social regulation in group life. *Humor*, 18(1), 1-22.
- Güvenç, B. (1999). *İnsan ve kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hagberg, S. (2001). À l'ombre du conflit violent: Règlement et gestion des conflits entre agriculteurs karaboro et agro-pasteurs peul au Burkina Faso. *Cahiers d'études africaines*, 161(1), 45-72.
- Holy, L. (2016). *Antropolojinin akrabalık yaklaşımları*. (Ç. Enneli, Çev.). Ankara: Heretik yayınları.
- Kırımlı, Y. (1998). *Köyde sosyal organizasyon ve sihirli husumluk ilişkileri: Eltiler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Mauss, M. (1926). *Parentés à plaisanterie: Texte d'une communication présentée à l'Institut français d'anthropologie*. Texte extrait de l'Annuaire de l'École pratique des Hautes études, section des sciences religieuses, Paris.

- Mitas, O., Yarnal, C., & Chick, G. (2012). Jokes build community: Mature tourists' positive emotions. *Annals of Tourism Research*, 39(4), 1884-1905.
- Morgan, L.H. (1877). *Ancient Society*. London: MacMillan & Company.
- Nakou, S. A., Gouda, S. & Dakpo, P. (2013). *Gonasiru et Gonasinè entre Baatombu et Kaobu, une contribution à l'intégration et au maintien de la paix sociale par les alliances et relations de parenté à plaisanterie au Bénin*, Cotonou: Les Cahiers du CBRST.
- Orekan, V. (2006). *Effets spatiaux de la migration sur l'occupation du sol dans le bassin de l'Ouémé Supérieur au Bénin*. UVSQ, GRET, IRD, *Gestion concertée des ressources naturelles et de l'environnement*, Colloque GECOREV, Université de.
- Pliya, J. (1980). *La pêche dans le Sud-ouest du Bénin: étude de géographie appliquée sur la pêche continentale et maritime*. Paris: Agence de coopération culturelle et technique.
- Ravallion M, Chen S. & Sangraula P. (2008). *New evidence on the urbanization of global poverty*. *Population and development review*, 33(4), 667-701.
- RGPH-4. (2013). Principaux indicateurs sociodémographiques et économiques du département de l'Alibori (INSAE) 34p
- Schneider, J. (2000). République du Benin: rapport sur les pays, extrait de la documentation sur l'Afrique de l'ouest destinée aux ROE, Berne: Organisation suisse d'aide aux réfugiés.
- Sissao, A, J. (2002). *Alliances et parentes à plaisanterie au Burkina-faso. Mécanisme de fonctionnement et avenir sankofa et gurli* éditions, Burkina Faso: Sankofa & Gurli.
- Sotindjo S. D. (2008). Pérennité des structures de dépendance et reproduction du sous-développement: Le cas du Bénin (ex-Dahomey) de la colonisation à aujourd'hui, Dans: Adame Ba Konaré éd., *Petit précis de remise à niveau sur l'histoire africaine à l'usage du président Sarkozy* (pp. 227-239). Paris: La Découverte.
- Sounon, A. (2008). *Evaluation du coût économique et financier de la dégradation de l'environnement dans les zones arides au Bénin: Cas des départements du Borgou et de l'Alibori*, Ministère de l'Environnement et de la Protection de la Nature (MEHU).
- Topdemir Koçyiğit O. (2023). Göç, aile ve evlilik. G. Kaya (Ed.). *Cumhuriyetin göçlerle dolu 100 yılı. 100 başlıkta göç yazıları* içinde (s.145-152), İzmir: Cem Yayınevi.
- Trembley, J. M. (2002). A.R. Radcliffe-Brown (1924-1949), Structure et fonction dans la société primitive Apartir de Traduction de Françoise et Louis Martin, Présentation et notes de Louis Martin Paris: Éditions de Minuit, 1972, 317 pages. Collection: Points Sciences Humaines.

Harita 1: Benin haritası

Kaynak: https://www.routard.com/guide_carte/code_dest/benin.htm?fbclid=IwAR1aQ-wMHgmxF02X5G9IV51THIHBSC-RpOx3XF-6dlc4fVMJeK4j-HIT3E

Harita 2: Banikora Şehir Haritası

Kaynak: Fond topographique İGN, 2019. Düzenleyen İsmail Yarou Bio Souley